

2024-03-18

Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet

info@genus.gu.se

Diarenr: Ju2023/02590

Nationella sekretariatet för genusforsknings remissvar på betänkandet Ett starkare straffrättsligt skydd – mot sexuella kränkningar, bedrägerier i vissa fall och brott med hatmotiv avseende kön, SOU 2023:80

Nationella sekretariatet för genusforskning vid Göteborgs universitet har beretts tillfälle att yttra sig över betänkandet Ett starkare straffrättsligt skydd – mot sexuella kränkningar, bedrägerier i vissa fall och brott med hatmotiv avseende kön (SOU 2023:80). Vår kommentar följer utredningens ordning, men inleder med en sammanfattning av remissvaret samt några principiella synpunkter. Den del av utredningen som behandlar bedrägerier i vissa fall behandlas ej i detta remissvar, då det faller utanför vårt verksamhetsområde.

Sammanfattning

Nationella sekretariatet för genusforskning instämmer i majoriteten av utredningens förslag och bedömningar. Författningsförslagen förefaller väl motiverade och ändamålsenliga. Vi inkommer med följande synpunkter

- Tillstyrker utredningens förslag om förändring av bestämmelsen om våldtäkt mot barn, i 6 kap 4§ brottsbalken, där det förtydligas vilka omständigheter som gäller när gärningspersonen utnyttjat barnets nedsatta förmåga att värna sin sexuella integritet.
- Delar utredningens principiella resonemang att det måste göras överväganden mellan åtgärder satta för att skydda den sexuella integriteten och vikten av att värna sexuellt självbestämmande också för de som har en nedsatt sådan förmåga.
- Instämmer rörande utvidgningen av bestämmelserna i 6 kap. 11 § och 12 § brottsbalken, då dessa bör kunna tillämpas i situationer där någon förmås företa eller tåla en sexuell handling mot ersättning på distans.
- Det finns dock två invändningar mot denna utvidgning, som kräver förtydligande 1) Utredningens resonemang rörande hur distinktionen mellan vad som är kriminaliserat och vad som bedöms vara laglig pornografi är inte uttömmande. Det finns

2024-03-18

Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet

info@genus.gu.se

Diarenr: Ju2023/02590

såväl principiella som pragmatiska frågetecken som kvarstår. 2) Det kan ifrågasättas om förslaget ovan faller innanför direktivet. Direktiven i denna del handlar i huvudsak om sexualbrott mot barn, men den utvidgning som föreslås gäller också vuxna människor.

- Tillstyrker att kön läggs till som ny grund för straffskärpning vid hatbrott i 29 kap 2 § 7 brottsbalken, och att begreppet könsöverskridande identitet eller uttryck ersätts med könsidentitet eller könsuttryck i samma bestämmelse.
- Utredningen har inte hanterat de grundläggande frågorna om hatbrottsbestämmelsens tolkning eller motivering. Principerna för inkludering av en grupp borde vara vägledande för inkluderandet av kön, och därför också vara möjligt att generalisera för att ge vägledning för hur andra grupper ska hanteras, så som exempelvis funktionsnedsättning, som inkluderas i motsvarande lagstiftning i många länder.
- Noterar viss risk att begreppen "kön" och "könsidentitet" ligger så pass nära varandra att det ofta blir oklart vilken av dem som ska tillämpas i enskilda fall. Eftersom båda inkluderas finns det visserligen inget problem med en sådan konstruktion ur legalitetssynpunkt, däremot kan det ha en avog inverkan på statistiken, när fördelning och trender i utvecklingen ska följas.
- Noterar att förslaget leder till att olika formuleringar av skyddade grupper i och med detta förslag skulle förekomma i hatbrottsregeln och i bestämmelserna hets mot folkgrupp och olaga diskriminering – vilket är olyckligt. Det är av vikt att dessa bestämmelser harmonierar i möjligaste mån, och sänder ett konsekvent budskap från lagstiftaren. Eftersom påverkan på utsatta grupper i stort är en del av vad som gör hatbrotten särskilt allvarliga är det lämpligt att ha samma formuleringar i hets mot folkgrupps-bestämmelsen som i straffskärpningsregeln.

Synpunkter enligt utredningens disposition

Ett förstärkt straffrättsligt skydd mot sexuella kränkningar?

3.12 Det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år, särskilt i förhållande till köp av sexuell handling

2024-03-18

Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet

info@genus.gu.se

Diarenr: Ju2023/02590

Nationella Sekretariatet för Genusforskning tillstyrker utredningens förslag om förändring av bestämmelsen om våldtäkt mot barn i 6 kap. 4 § brottsbalken och sexuellt övergrepp av barn 6 kap. 6 § brottsbalken. Utredningen visar att det finns flera fall med tydliga inslag av sexuellt utnyttjande av ett barn 15–17 år där varken 4 § eller 6 § kunnat tillämpas. Utredningen visar också att det är önskvärt att tillämpningsområdet vidgas från vad som gäller i fråga om "särskilt utsatt situation". Barn som mår psykiskt dåligt kan ofta ha en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet, och samma gäller barn som hamnat i missbruk, ekonomisk utsatthet eller befinner sig under svåra hemförhållande.

Vidare är det viktigt vad utredningen påpekar att även unga personer med nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet har rätt till ett sexualliv, och att detta alltid bör beaktas för att befrämja sexuellt självbestämmande för den som uppnått 15 års ålder. Det kan av praktiska skäl vara klokt att den föreslagna punkten ej har en uttömmande uppräkningslista av omständigheter, utan att det är en helhetsbedömning vägled av ett värn för den sexuella integriteten. Bedömningsfrågor kan dock leda till ojämn tillämpning, vilket innebär att det är av stor vikt att rättstillämpningen följs upp.

Vi instämmer i utredningens synpunkt att fokus på gärningspersonens *utnyttjande* av offrets nedsatta förmåga att värna den sexuella integriteten fångar det faktum att inte alla som befinner sig i sådant tillstånd därför utnyttjas vid varje sexuell kontakt. Ett orsaksförhållande behöver föreligga, så att den nedsatta förmågan att värna den sexuella integriteten bidragit till deltagandet i den sexuella handlingen. Det medför dock, vilket Peter Asp påpekat, svåra avvägningar i konkreta fall – kriminalisering kan indirekt begränsa friheten för den person som regleringen avser att skydda.

Utredningen uppmärksammar att formuleringen "på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla" en sexuell handling medför att även övergrepp på distans omfattas – denna utvidgning är väl motiverad och önskvärd.

Bör bestämmelsen i kap 6 9§ behållas?

Utredningen behandlar frågan om "utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling" bör strykas och att dessa fall alltid ska räknas som våldtäkt mot barn. Detta är en principiellt komplicerad fråga, Enligt utredningens förslag kommer utrymmet för det tidigare minska, så att många fall som idag faller under 9§ i stället behandlas som våldtäkt mot barn. Det finns dock fortfarande ett utrymme för handlingar, exempelvis rörande barn som är mellan 15-17 och som inte anses ha en nedsatt

2024-03-18

Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet

info@genus.gu.se

Diarenr: Ju2023/02590

förmåga. Ett sådant samröre är fortfarande straffbart, men har ett lägre straffvärde än 4§ och 6§. Detta kan tolkas som att den sexuella kränkningen är mindre allvarlig då ersättning utlovas. Centralt för kränkningen är dock att ett barn förmåtts att företa eller tåla en sexuell handling som det ej skulle medverkat till om ersättning saknas. Centralt för frågan här tycks vara om samtycke baserat på ersättning är en legitim form av samtycke när det gäller ett brott som gärningspersonen utsätter barnet för. Det kan ifrågasättas om det finns några fall som faller under 9§ som inte därmed också faller under bestämmelsen våldtäkt mot barn, även om dessa bestämmelser begreppslikt kan skiljas från varandra.

3.13 Det straffrättsliga skyddet vid köp av sexuella handlingar som utförs på distans

Förslaget att ändra 6 kap 11§ första stycket så att den avser den som *förmår en person att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling i huvudsakligt syfte att gärningsmannen ska delta i handlingen eller att handlingen ska visas för gärningsmannen – Brottsbeteckningen ändras till "köp av sexuell handling"*. 6 kap 9 brottsbalken kommer att kunna tillämpas avseende sexuella handlingar som utförs på distans. Ersättningen måste varit en förutsättning för utförandet, så att det finns ett orsakssamband.

Utredningen påpekar att det finns situationer där gränserna mellan prostitution och pornografi suddas ut. Utredningen påpekar att uppdraget inte inkluderar att överväga något allmänt förbud mot pornografi. Det gränsland som berörs är där kunden i någon mån kan påverka innehållet på distans. Mer "traditionella" former av pornografisk framställning, samt former där konsumenten passivt men via betalning "följer" exempelvis ett konto, berörs dock ej.

Resonemanget förefaller ändamålsenligt när det gäller att täppa till luckor i befintlig lagstiftning, men tycks innebära en utvidgning av det straffbara området som går utöver vad direktiven angav. Direktivet är att undersöka om regleringen är ändamålsenlig när det gäller utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell tjänst och koppleri. Bland annat när det gäller gärningar som begås genom internetbaserade verktyg. Utredningen anger att översynen bör gälla alla åldrar, men minderåriga bör uppmärksammas särskilt.

Argumenten som framförs rörande 11 och 12§ - är rimliga och i linje med rättsutvecklingen överlag. Följer också regeringens prop 2021/22:231 - som påpekar att även vuxna tar skada i dessa miljöer.

2024-03-18

Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet

info@genus.gu.se

Diarenr: Ju2023/02590

Utredningen har tagit del av undersökningar och expertutlåtanden som visar att situationen för de som arbetar med att utföra sexuella handlingar online kan vara minst lika utsatt som den som utför sexuella handlingar fysiskt med en beställare. Gränserna mellan vad som händer online och vad som händer fysiskt till stor del upphävs, och erkännandet av att kränkningar som sker online kan vara avsevärda är en viktig utveckling. Sådant material som då framställs riskerar att spridas, och kan användas för påtryckningar och förlängd utsatthet. Eftersom sexualbrottsregleringen numera omfattar distansfall, vore det konsekvent om detsamma gällde för sexköp. Samma skyddsintressen som gällande köp av sexuella förbindelser gäller för köp av sexuella handlingar på distans. Det klandervärda beteendet hos gärningspersonen anges också vara snarlika fall av fysiska sexköp. För straffansvar krävs att gärningspersonens handlande leder till att offret på något sätt är med om den sexuella handlingen. Straffansvaret för våldtäkt och sexuellt övergrepp har exempelvis utvidgas till att omfatta den som "förmår en person som inte deltar frivilligt att företa eller tåla" en sådan sexuell handling som avses i respektive straffbestämmelse.

Principiella invändningar, normativa gränsdragningar

Även om utredningen inte berör frågan om kriminalisering av all pornografi som innebär att en människa utför eller tål sexuella handlingar, väcks frågor om var normativt relevanta gränser bör dras. Varför är det exempelvis mer klandervärdt för en konsument att vara inblandad än att "passivt" konsumera? I synnerhet om konsumenten genom sitt agerande, mot ersättning eller genom "klick", skapar den efterfrågan som gör att produktionen fortgår. Det är också oklart varför det skulle vara klandervärdt att betala någon för att utföra en sexuell handling av det skälet att man vill se handlingen utförd, men inte klandervärdt att betala någon för att utföra en sexuell handling av det skälet att man vill filma det och tjäna pengar på distributionen. Det vore önskvärdt om avgränsningen vore principiellt transparent och normativt övertygande. Även om utredningen anför god evidens för risken för exploatering i de fall som den utökade kriminaliseringen avser, kvarstår en fråga om konsekvenserna för de producenter som inte erfar negativa konsekvenser, eller för vilka konsekvenserna av en kriminalisering vore ännu värre. Frågan är om den föreslagna kriminaliseringen i sig är träffsäker nog.

Pragmatiska invändningar

2024-03-18

Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet

info@genus.gu.se

Diarenr: Ju2023/02590

Utredningen saknar analys av konsekvenserna för hur utsatta eventuellt påverkas av en utvidgad kriminalisering. I synnerhet kan det ifrågasättas att de som utför den här typen av sexuella tjänster far mer illa än de som arbetar inom "traditionell" porr-produktion, särskilt om det finns en risk att de genom kriminalisering dras dit, där risken för exploatering kan vara nog så stor.

Nationella sekretariatet för genusforskning instämmer i bedömningen att bestämmelsen ska omfatta både situationer där den sexuella handlingen sker när gärningspersonen deltar på distans i realtid och när materialet är förinspelat. Utsattheten påverkas inte av huruvida den sexuella handlingen sker i realtid eller förinspelats.

Medvetenhet om den utsatthet som kan finnas hos personer som på grund av ersättning förmås att medverka i sexuella handlingar via digitala medier kan i och med förslaget höjas, och leda till att fler söker stöd för att lämna en verksamhet i vilken de far illa.

En ny straffskärpningsgrund för brott med hatmotiv med avseende på kön?

Nationella sekretariatet för genusforskning tillstyrker förslaget att kön läggs till som ny grund i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken som gäller straffskärpning vid hatbrott.

Förslag på detta har, som utredningen påpekar förelegat förut, redan i kvinnofridsutredningen, då de dock inte infördes på grund av invändningar som Görel Granström bland andra påpekat var ohållbara. Det är maktförhållande, inte minoritetsstatus, som är avgörande. En önskvärd konsekvens av att kön införs som skyddad grupp under hatbrottsregeln är att den roll som misogyni spelar i många brott mot kvinnor adresseras. Det är dock inget som sker automatiskt i och med denna förändring, utan måste följas upp med tydliga instruktioner kring insamlandet av relevanta uppgifter på förundersökningsstadiet och genom tydlig rättspraxis. Särskilt viktigt är att misogyni lyfts även i situationer då den utsatta och gärningspersonen har en relation till varandra. Detta gäller såväl fall av misshandel i hemmet som sexualbrott, där gärningspersonens uppfattning om offrets kön eller könsidentitet/uttryck ofta spelar en roll. Som utredningen nämner så finns det litteratur som argumenterar för att exempelvis våldtäkt alltid bör ses som ett hatbrott, eller åtminstone rutinmässigt bör undersökas som sådant. Att identifiera denna roll kräver dock ett omfattande kunskapshöjande arbete bland rättsväsendets aktörer.

2024-03-18

Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet

info@genus.gu.se

Diarenr: Ju2023/02590

Det krävs också en utvidgad förståelse att brott som uttrycker en maktrelation eller ett kontrollbehov gentemot en person också är en aspekt av "hat" i den bemärkelse som bestämmelsen avser.

Direktiven motiverar förändringen med undersökningar som visar att kvinnors utsatthet riskerar att tysta dem, vilket påverkar tillgång till makt och inflytande i samhället, och har en negativ inverkan på jämställdheten. Utredningen behandlar dock inte mer grundläggande frågor om vad hatbrott är och vad som gör dem särskilt allvarliga i tillräcklig utsträckning. Utredningen hänvisar till tidigare arbeten, men också i dessa har de principiella frågorna behandlats otillräckligt. Detta är otillfredsställande, eftersom det kan påverka lagstiftningens legitimitet och tillämpning. Utredningen konstaterar, i enlighet med tidigare arbeten på området, att det som urskiljer hatbrott är att motivet är det centrala: "Hatbrott kan beskrivas som brott där gärningspersonens motiv kan kopplas till fördomar eller negativa föreställningar mot en viss kategori personer med vissa egenskaper." Det bör dock påpekas att lagstiftningen här inte skiljer på motiv (varför en handling utförs) och avsikt (vad gärningspersonen försöker åstadkomma, i form av kränkning). Denna oklarhet kvarstår, och kan ha en menlig inverkan på exempelvis bevisfrågor.

Minoritetsstöd och likabehandling

Som utredningen enligt direktiven anger så är det främst på grund av kvinnors utsatthet och effekten på kvinnor som förslaget läggs. Detta är i linje med de andra grupper som inkluderats i denna lagstiftning, då det är via minoritetsstatus eller social underordning som skyddsvärde motiveras. Ändå är grupperna neutralt formulerade, så att majoritetsgrupper eller grupper som på andra sätt befinner sig i maktställning också inkluderas. Detta motiveras utifrån att "hat" (fördomar) går emot likabehandlingsprincipen, och är diskriminerande. Det är värt att notera att detta är två mycket olika argument som rör vad som gör hatbrott särskilt allvarliga. Ett annat argument som framförs är att hatbrott är ett angrepp på individens "identitet". Detta är ett svagt argument, då det förutsätter att vissa egenskaper är särskilt viktiga för en persons identitet. De grupper som inkluderas är sociala grupper, och inte baserade på vad enskilda individer bygger sin identitet kring. Sammantaget innebär detta att motiven för straffskärpning fortsätter att vara oklara, vilket sannolikt har betydelse för bestämmelsens tillämpning och frånvaro i domskäl.

Könsidentitet

2024-03-18

Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet

info@genus.gu.se

Diarenr: Ju2023/02590

Nationella sekretariatet för genusforskning tillstyrker också förslaget att begreppet könsöverskridande identitet eller uttryck i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken ersätts med könsidentitet eller könsuttryck. Nuvarande skrivning riskerar att befästa en bild av att personer som omfattas av skyddet mot diskriminering är avvikare i ett samhälle där det finns starka normer och föreställningar om kön.

Vi noterar dock viss risk att begreppen "kön" och "könsidentitet" ligger så pass nära varandra att det ofta blir oklart vilket av dem som ska tillämpas i enskilda fall. Eftersom båda inkluderas finns det inget problem med en sådan konstruktion ur legalitetssynpunkt, däremot kan det ha en avog inverkan på statistiken, när fördelning och trender i utvecklingen ska följas. Det kan här också nämnas att de gruppbenämningar som omfattas är baserade på självidentifikation, medan motiven för straffskärpning är baserat på gärningspersonens uppfattning. Det är viktigt att följa rättstillämpningen så att detta inte leder till missförstånd. Den tidigare formuleringen fångade rimligen mer av en gärningspersons uppfattning om exempelvis transpersoner som avvikande. Otydlighet här kan underminera den symboliska/expressiva funktion som lagstiftningen ska ha.

Frågan om inkludering av andra grupper

Utredningen noterar och håller med regeringen om att det finns anledning att noga överväga om fler omständigheter ska anges uttryckligen i bestämmelsen. Detta gäller exempelvis funktionsnedsättning, en egenskap som omfattas i många andra länders hatbrottslagstiftning. Här finns anledning att följa utvecklingen i andra nordiska länder, samt att överväga vad Sveriges internationella åtaganden innebär i detta avseende.

Det vore önskvärt att resonemanget som leder till en grupps inkludering hade principiell giltighet så att den kan överföras och avgöra vilka andra grupper som borde omfattas, och under vilka omständigheter. Otydligheten i beskrivningen gällande tidigare grunder riskerar att hindra tillämpningen och den expressiva funktionen av lagstiftningen.

Andra hatbrott

Det är av största vikt att motsvarande tillägg också görs i bestämmelserna om Hets mot Folkgrupp och Olaga diskriminering. Dessa lagrum behandlas rutinmässigt under samma begreppsliga paraply, och det är betydelsefullt att dessa harmonierar. Vid tidigare utvidgning av hatbrottsregeln har också de andra två bestämmelserna ändrats.

2024-03-18

Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet

info@genus.gu.se

Diarenr: Ju2023/02590

För Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet

Fredrik Bondestam
Föreståndare, beslutande

David Brax
Senior utredare, föredragande